

Ο αρχιτέκτονας Χρήστος Γ. Αθανασόπουλος (1938-2020)

Ελένη Αμερικάνου, Πάνος Εξαρχόπουλος - 16/11/2020

Ελένη Αμερικάνου, Δρ Αρχιτέκτονας, Καθηγήτρια/Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΔΠΘ
Πάνος Εξαρχόπουλος, Αρχιτέκτονας, Επίκουρος Καθηγητής/Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΔΠΘ

Η πρόσφατη απώλεια του αρχιτέκτονα και Καθηγητή Δ.Π.Θ. Χρήστου Αθανασόπουλου συμβολίζει, κατά κάποιον τρόπο, την ολοκλήρωση των πρώτων 20 χρόνων λειτουργίας του Τμήματος Αρχιτεκτονικής της Εάνθης. Καθώς ήταν αυτός που οραματίστηκε και εργάστηκε άοκνα για την ίδρυση (1999) και λειτουργία της πλέον απομακρυσμένης αρχιτεκτονικής σχολής στον χάρτη της χώρας, σε μια ευαίσθητη γεωπολιτικά περιοχή.

Αφοσιωμένος ισότιμα τόσο στο ακαδημαϊκό περιβάλλον όσο και στο πεδίο της αρχιτεκτονικής εφαρμογής, ο Χρήστος Αθανασόπουλος άφησε πολύπλευρο και πολυσχιδές έργο, που περιλαμβάνει μακρόχρονο ακαδημαϊκό

διδασκτικό έργο, ευρύ ερευνητικό-συγγραφικό έργο, πλούσιο αρχιτεκτονικό έργο υψηλής στάθμης, καθώς και εκτεταμένο διοικητικό έργο, από διάφορες θέσεις. Παράλληλα, κράτησε πάντοτε ανοιχτούς τους διαύλους επικοινωνίας με το εξωτερικό, αναπτύσσοντας διεθνείς σχέσεις μέσω επιστημονικών ταξιδιών και σημαντικών συνεργασιών.

Με αδιαπραγμάτευτη πίστη στις αρχές και τις απόψεις του, μεθοδικός, αυστηρός, μοντέρνος, ορθολογιστής, αποτελεσματικός και, ταυτόχρονα, προσηνής και γλυκός, αφέρωσε όλες του τις δυνάμεις στη διδασκαλία και εφαρμογή της αρχιτεκτονικής, για πάνω από 50 χρόνια.

Σύντομο βιογραφικό

Ο Χρήστος Αθανασόπουλος γεννήθηκε το 1938 στα Λαγκάδια Αρκαδίας, και η καταγωγή του από τόπο φημισμένων μαστόρων ηχεί σαν τίτλος τιμής για τον μετέπειτα αρχιτέκτονα και δάσκαλο της οικοδομικής.

Αποφοίτησε από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. το 1961, όπου είχε ως καθηγητές σημαντικές προσωπικότητες, όπως οι αρχιτέκτονες Παναγιώτης Μιχαήλς, Κυπριανός Μπίρης, Γιάννης Λιάπης και οι ζωγράφοι Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας και Νίκος Εγγονόπουλος.

Συνέχισε με μεταπτυχιακές σπουδές στην Πολεοδομία στο Παρίσι (1961-62), στο Institut d'Urbanisme του Université de Paris και στην École Nationale Supérieure des Beaux Arts, ως υπότροφος της Γαλλικής Κυβέρνησης. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του συνεργάστηκε με τους Καθηγητές A. Gutton και R. Auzelle στην πρόταση αξιοποίησης του Δυτικού Τομέα του Παρισιού (στοιχεία της οποίας κατόπιν εφαρμόστηκαν). Επίσης, συμμετείχε με την ομάδα αρχιτεκτόνων Γιώργος Κανδύλης-Alexis Josic-Shadrach Woods στον διαγωνισμό για τη νέα δορυφόρο πόλη Toulouse le Mirail (1ο βραβείο, το οποίο και υλοποιήθηκε).

Το 1962, δέχτηκε πρόσκληση από τον Καθηγητή της Έδρας Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων της Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π. Ιωάννη Δεσποτόπουλο να διδάξει στη Σχολή, αρχικά ως Βοηθός και στη συνέχεια ως Επιμελητής για 4 χρόνια (1962-66).

Παράλληλα, άρχισε να εργάζεται ως αρχιτέκτονας στην Ελλάδα, ενώ συνεργάστηκε και στο Μόναχο (1962) με αρχιτέκτονες στη μελέτη σχολικών κτιρίων και σε διαγωνισμό για κτίριο Τράπεζας (Εξαγορά). Επισκέφθηκε πολλά Πανεπιστήμια στις Η.Π.Α. (1967), συναντήθηκε με διάσημους αρχιτέκτονες, όπως τους Marcel Breuer, Louis Kahn, Robert Venturi, Philip Johnson, Charles Moore, καθώς και συνεργάτες του Mies van der Rohe και του Walter Gropius. Παράλληλα, συγκέντρωσε υλικό για τη Διδακτορική του Διατριβή με θέμα «Προβλήματα στις Εξελίξεις του Σύγχρονου Θεάτρου». Ανακηρύχθηκε Διδάκτωρ Μηχανικός Ε.Μ.Π. (1975) και η διατριβή του αποτελεί, μέχρι σήμερα, εργασία «υποδομής» για την αρχιτεκτονική του θεατρικού χώρου.

Το 1977, εξελέγη Τακτικός Καθηγητής Οικοδομικής και Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Δ.Π.Θ., όπου δίδαξε επί 28 συνεχή χρόνια. Στο ίδιο διάστημα ήταν και Διευθυντής Εργαστηρίου Οικοδομικής, στο πλαίσιο του οποίου εκπονήθηκαν Διπλωματικές Εργασίες, Διδακτορικές Διατριβές, Ερευνητικά Προγράμματα. Χάρη στις δικές του προσπάθειες και φροντίδες, το Εργαστήριο στεγάστηκε σε ιστορικό κτίριο της Ξάνθης, που αποκαταστάθηκε και διαμορφώθηκε από τον ίδιο.

Από τα πρώτα χρόνια της ακαδημαϊκής του σταδιοδρομίας συμμετείχε στις ενέργειες οργάνωσης, ανάπτυξης και προβολής του νεοσύστατου -τότε (Ιούλιος 1973)- Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου, διατελώντας (κατά χρονολογική σειρά): Τακτικό Μέλος της Προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής, Πρόεδρος του Τεχνικού Συμβουλίου, Προσωρινός Κοσμήτορας-Επόπτης της Πολυτεχνικής Σχολής (1977-79), Αντιπρύτανης (1979-80), Πρύτανης (1980-81) και Προπρύτανης (1981-82) Δ.Π.Θ.

Ένα προσωπικό όραμα του Χρήστου Αθανασόπουλου, το οποίο υποστήριξε με θέρμη και αποφασιστικότητα και το οποίο έλαβε σάρκα και οστά το 1999, ήταν η ίδρυση του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Δ.Π.Θ., που ήρθε να εμπλουτίσει με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του την -αμιγώς τεχνοκρατική- Πολυτεχνική Σχολή. Από την πρώτη ημέρα λειτουργίας του Τμήματος έως το 2005, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε, ο Χρήστος Αθανασόπουλος το υπηρέτησε με άοκνη προσωπική εργασία από όλες τις θέσεις: Ως Καθηγητής Οικοδομικής, ως πρώτος Πρόεδρος του Τμήματος, ως Επιστημονικός Υπεύθυνος Ερευνητικών Προγραμμάτων. Ανέλαβε την πλήρη αρμοδιότητα για απορρόφηση της χρηματοδότησης και προέβλεψε, προγραμματίσε και έφερε εις πέρας

ό,τι χρειαζόταν για την εύρυθμη λειτουργία του νέου Τμήματος. Με την εξασφάλιση της απαιτούμενης υλικοτεχνικής υποδομής, την πρόσληψη και αξιοποίηση του απαραίτητου έμψυχου δυναμικού, την πρόσκληση Καθηγητών από το Ε.Μ.Π. και το Α.Π.Θ., την κατάρτιση του πρώτου Προγράμματος Σπουδών, την οργάνωση και υποστήριξη των πρώτων εξωστρεφών εκδηλώσεων, έθεσε γόνιμες βάσεις για την περαιτέρω ανάπτυξη και πρόοδο του Τμήματος. Ενεργητικός, δραστήριος, οργανωτικός, με γνώση της σύγχρονης τεχνολογίας, επιζητούσε την τελειότητα, ασχολείτο και φρόντιζε με επιμονή τα πάντα, από τα θέματα ουσίας μέχρι τις τελευταίες λεπτομέρειες (π.χ. το layout ενός διοικητικού εγγράφου ή τη ...στοίχιση των σχεδιαστηρίων), προσβλέποντας διαρκώς στη μελλοντική προοπτική του Τμήματος.

Το Τμήμα μας, αναγνωρίζοντας την καίρια συμβολή του Χρήστου Αθανασόπουλου στην ίδρυση του Τμήματος, τον καθοριστικό του ρόλο στα πρώτα κρίσιμα χρόνια της λειτουργίας του, αλλά και την εν γένει προσφορά του στην αρχιτεκτονική και την εκπαίδευση, τον τίμησε, με τον πλέον επίσημο τρόπο, αναγορεύοντάς τον ως Επίτιμο Διδάκτορα (25-2-2016).

Εικ. 1. Σε παρουσίαση Διπλωματικής Εργασίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ξάνθη, Οκτώβριος 2005 [φωτ. Ανδρέας Χαλάς].

Σε ερευνητικό, επιστημονικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, ο Χρήστος Αθανασόπουλος ασχολήθηκε εντατικά με θέματα που σχετίζονται με την αρχιτεκτονική σύνθεση και την κατασκευή κτιρίων, και ειδικότερα:

- Με τις εξελίξεις στην οργάνωση και σύνθεση του θεατρικού χώρου, καθώς και των μεγάλων, πολύπλοκων και πολλαπλής χρήσης χώρων συνάθροισης κοινού.
- Με ζητήματα σύνθεσης κτιρίων στο πλαίσιο οργανωμένης ή/και βιομηχανοποιημένης δόμησης.
- Με την έρευνα συστημάτων δομής, τη βελτιστοποίηση μεθόδων κατασκευής και τη μελέτη αρχών και κανονισμών προστασίας κτιριακών έργων.
- Με την αποκατάσταση και αξιοποίηση ιστορικών κτιρίων.

Στο πλαίσιο των παραπάνω ανέπτυξε πλούσιο συγγραφικό έργο, συμμετείχε σε συνέδρια, έδωσε διαλέξεις/εισηγήσεις, πραγματοποίησε ειδικά μαθήματα σε πανεπιστημιακά ή κοινωνικά ιδρύματα του εσωτερικού και του εξωτερικού, ενώ, με σκοπό διαπανεπιστημιακές συνεργασίες και επιμορφωτικές ανταλλαγές, επισκέφθηκε πολλές χώρες (Γερμανία, Ιταλία, Αγγλία, Η.Π.Α., Σοβιετική Ένωση).

Είναι συγγραφέας των παρακάτω βιβλίων:

- *Προβλήματα στις Εξελίξεις του Σύγχρονου Θεάτρου* (Αθήνα: ΕΜΠ, 1975, Αθήνα: Ι. Σιδέρης, ²1976, Αθήνα: Διάυλος, 2017)
- *Contemporary Theater: Evolution and Design* (New York: John Wiley & Sons, 1983 και South Carolina: BookSurge Publishing, 2008)
- *Κατασκευή Κτιρίων-Σύνθεση και Τεχνολογία* (7 εκδόσεις: 1977-2007). Πρέπει, ιδιαιτέρως, να τονιστεί η σημασία του βιβλίου αυτού, γιατί την εποχή που πρωτοεκδόθηκε, εποχή μεγάλης οικοδομικής δραστηριότητας, αλλά με οπισθοδρομικότητα της εντόπιας δομικής βιομηχανίας, αδιαφορία για τεχνικές προδιαγραφές, έλλειψη τυποποίησης οικοδομικών υλικών,¹ η εργασία αυτή ήταν μια από τις ελάχιστες επιστημονικές προσπάθειες προς τη συστηματοποίηση των τεχνικών γνώσεων. Και αργότερα, παρά την εξέλιξη στην τεχνική μας υποδομή, το βιβλίο αυτό -όπως και τα μεταγενέστερα του συγγραφέα- αποτέλεσαν και αποτελούν ουσιαστικό εργαλείο για τον αρχιτέκτονα, αποδεικνύοντας την κρίσιμη συμβολή της τεχνογνωσίας στην αρχιτεκτονική εφαρμογή.
- *Προστασία Κτιρίων: Θερμομόνωση, Ηχομόνωση-Ηχοπροστασία* (Αθήνα: Διάυλος, 1991, 2004)
- *Οπλισμένο Σκυρόδεμα: Τυποποίηση-Βιομηχανοποίηση της Παραγωγής και Προστασία* (Αθήνα: Διάυλος 2004, 2019)

Στην ανωτέρω πολυετή και πολύπλευρη ακαδημαϊκή και επιστημονική του δράση πρέπει να προστεθεί και το σημαντικό διοικητικό έργο που προσέφερε ως Σύμβουλος Επιστημονικών Επιτροπών και Διοικητικών Συμβουλίων Ιδρυμάτων, Οργανισμών, Δήμων κ.λπ.

Ο Χρήστος Αθανασόπουλος, παράλληλα με την πλούσια ακαδημαϊκή και ερευνητική του δραστηριότητα, δεν σταμάτησε ποτέ να εξασκεί το επάγγελμα, με συνέπεια και δημιουργικότητα. Ως αρχιτέκτων εφαρμογής μελέτησε ή/και πραγματοποίησε πλήθος σημαντικών έργων, δημόσιου και ιδιωτικού χαρακτήρα. Στο Αρχιτεκτονικό Γραφείο Αθανασόπουλου συμμετέχουν ενεργά, επί σειρά ετών, τα παιδιά του, οι αρχιτέκτονες Γιώργος και Γιάννης Αθανασόπουλος, αφοσιωμένοι στο υψηλό επίπεδο αρχιτεκτονικής που άσκησε ο πατέρας τους.

Εικ. 2. Στην 3η Επιστημονική Συνάντηση Ελληνικού DOCOMOMO, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Δ.Π.Θ., Ξάνθη, Μάιος 2005 [φωτ. Εύα Μαρούλη].

Αρχιτεκτονικό έργο

Στη συνέχεια, ακολουθεί επλεκτική παρουσίαση από το μακρόχρονο, πολυεπίπεδης θεματολογίας και πλούσιο σε ποσότητα και ποιότητα αρχιτεκτονικό έργο του Χρήστου Αθανασόπουλου, το οποίο δεν έχει τύχει, δυστυχώς, της προβολής που του αρμόζει. Ο Χρήστος Αθανασόπουλος ανήκει στη γενιά των αρχιτεκτόνων που συνέβαλαν στην «αρχιτεκτονική άνοιξη» του '60 - και που σιγά-σιγά μας «αποχαιρετούν». Εκείνους, που, στη συνέχεια της γενιάς των μοντερνιστών του μεσοπολέμου, γεφύρωσαν ισότιμα τη διεθνή νεωτερική συνθήκη με τον τόπο και παρέδωσαν έναν ελληνικό μεσογειακό μοντερνισμό.² Μια εξαιρετική, μοναδική πτυχή της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής, που χαρακτηρίζεται από μοντερνιστική και διεθνιστική οπτική, ενώ, εκ παραλλήλου, είναι απολύτως συνταιριασμένη με τις ανάγκες, τις δυνατότητες και τον χαρακτήρα του τόπου. Συνθετικά πειθαρχημένο, δομικά συγκροτημένο, συναρτημένο με το εκάστοτε περιβάλλον του, ευρηματικό και συνάμα ανεπιτήδευτο, πλούσιο σε υλικότητα, με προσεγγμένες λεπτομέρειες και πάντα προσηλωμένο στη λειτουργική οργάνωση, το έργο του Αθανασόπουλου διατηρεί όλα τα τυπολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής του '60 -και του '70-, όντας, έτσι, παραδειγματικό, διδακτικό, αξιοπρόσεκτο.

Η **κατοικία** αποτελεί ευρύ πεδίο εφαρμογής των αρχιτεκτονικών προθέσεων του αρχιτέκτονα Χρήστου Αθανασόπουλου. Μονοκατοικίες σχεδιάστηκαν σε πανταχόθεν ελεύθερα οικοπέδα, εκφράζοντας την έννοια της οριζοντιότητας και της αιώρησης, στοιχεία κυρίαρχα στο μοντερνιστικό ιδίωμα. Σε συνδυασμό με την καθαρή δομική γραμμή, που επιβάλλεται με την παρουσία του βέτον, την αποκάλυψη της κατασκευαστικής δομής, αλλά και τολμηρές επιμέρους κατασκευές, παραπέμπουν στο διεθνιστικό πνεύμα της εποχής. Παράλληλα, όμως, η επιρροή τού μέτρου και της ανθρώπινης κλίμακας, μια διάχυτη «αίσθηση της κατασκευής», η χρήση του ξύλου ή της πέτρας, η επεξεργασία τού υπαίθριου χώρου και η προσαρμογή στο έδαφος προσδίδουν στα έργα αυτά εντοπιότητα και μια αναγνωρίσιμη «ελληνική ταυτότητα» [Εικ. 3, 4, 5].

Εικ. 3. Μονοκατοικία Δεσύπρη. Παπάγου, ~1961-1962.

Εικ. 4. Δίδυμες κατοικίες Τόκα και Σαντίκου. Πολιτεία, 1968-1969.

Εικ. 5. Μονοκατοικία Κωστόπουλου. Εκάλη, ~1972-1974.

Ένα μεταγενέστερο έργο κατοικίας [Εικ. 6] συνεχίζει την πορεία ενός ορθολογικού μοντερνισμού, με δομική καθαρότητα, ποιοτικά χωρικά χαρακτηριστικά, σχέση με το περιβάλλον, αλλά και έμφαση στην υλικότητα και την τεχνική ποιότητα. Παρατηρούμε εμπλουτισμό του μορφολογικού λεξιλογίου και έντεχνη «συμβίωση» διαφορετικών κατασκευαστικών συστημάτων. Η επιλογή των υλικών και η επεξεργασία πρότυπων κατασκευαστικών λεπτομερειών αποδεικνύουν πώς η εφαρμογή της αρχιτεκτονικής μπορεί να συνδέεται αμφίδρομα με το ερευνητικό και διδακτικό έργο.

Εικ. 6. Τριπλοκατοικία Γολεμάτη. Εκάλη, 1983-1989.

Εξχωριστή θέση στα θέματα κατοικίας κατέχουν 2 Οικιστικά Συγκροτήματα-Γειτονιές, που σχεδιάστηκαν για τις οργανωμένες επεκτάσεις Κομοτηνής και Ξάνθης. Οι Ζώνες Ενεργού Πολεοδομίας Θράκης, το μοναδικό, για την ελληνική πραγματικότητα, «πείραμα»³ εφαρμόστηκε από την ΕΚΤΕΝΕΠΟΛ (Εθνοκτηματική Α.Ε. Ενεργού Πολεοδομίας, φορέα προγραμμάτων, που χρηματοδότησε η Εθνική Κτηματική Τράπεζα Ελλάδος). Η Οικιστική Μονάδα της Κομοτηνής⁴ περιλαμβάνει 57 κατοικίες (3 έως 5 δωματίων, 50 μ² - 100 μ²), που οργανώνονται σε 4 στοίχους, χαμηλής δόμησης, ανοίγονται στη μεσημβρία, με τα ύψη να διατάσσονται κλιμακωτά από νότο προς βορρά, μέσα σε δίκτυο πεζοδρόμων, μεθοδικά σχεδιασμένων με ήπια διάκριση ιδιωτικών - δημόσιων υπαίθριων χώρων. Στους στοίχους οι όγκοι των τύπων των κατοικιών εναλλάσσονται και μετατοπίζονται, για λόγους ποικιλίας και κλίμακας, ενώ ο λειτουργικός κάναβος με εμβάτη 1,20 μ., καθορίζει τις διατάξεις, το μέγεθος των οικοπέδων και την όλη σύνθεση. Το συγκρότημα αναβιώνει τη γειτονιά, ως συνδετήριος κρίκος ανάμεσα στην παλαιά πόλη και τον νέο οικισμό και εγγράφει έναν Ευρωπαϊκό χαρακτήρα **[Εικ. 7]**.

Εικ. 7. Οικιστικό Συγκρότημα / Γειτονιά-Οικιστική Μονάδα Κομοτηνής, Ο.Τ. 3 [ΕΚΤΕΝΕΠΟΛ]. Κομοτηνή, 1980-1984.

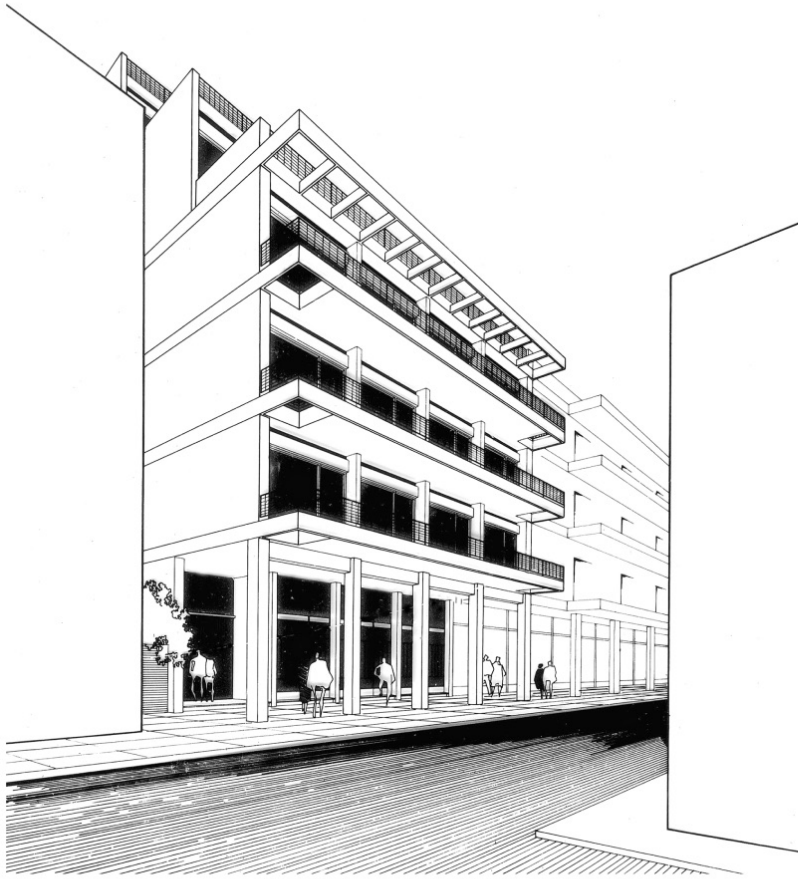
Οι **πολυκατοικίες** αποτελούν την κατηγορία με τα περισσότερα μελετημένα ή/και κατασκευασμένα παραδείγματα (τουλάχιστον 25). Ανήκουν στη δεκαεπενταετία 1960-75, περίοδο μεγάλης οικοδόμησης, και έχουν παραχθεί στο πλαίσιο επαγγελματικής δραστηριότητας με πειστικούς όρους (μικρά οικόπεδα,

περιοριστικοί κανονισμοί, απαιτήσεις εργοδοτών). Παρότι ακολουθούν αναγκαστικά την κυρίαρχη τυπολογία της αστικής πολυκατοικίας της εποχής, φέρουν το «διακριτικό» του σχεδιασμού τους από αρχιτέκτονα: γεωμετρική οργάνωση του φέροντα οργανισμού σε ανταπόκριση με τη διεύθυνση της κάτοψης, λειτουργική αρτιότητα, ιδιαίτερα προσεγγμένη διαμόρφωση εισόδου [Εικ. 8].

Εικ. 8. Πολυκατοικία Κορωνόπουλου. Σπ. Μερκούρη 52, Αθήνα, 1960-1962.

Στις όψεις, καθώς πρόκειται συνήθως για κτίρια στο συνεχές σύστημα, κυριαρχούν οι ζώνες των εξωστών, η διαμόρφωση με βάση-κορμό-στέψη, η εισαγωγή ιδιαίτερων στοιχείων (όπως στέγαστρα), ο επιμερισμός και η «άρθρωση» των επιφανειών με στόχο την απόδοση κλίμακας και αναγλύφου και την εξωτερίκευση της δομής του κτιρίου [Εικ. 9, 10].

Εικ. 9. Πολυκατοικία Δημόπουλου. Ζαΐμη 28, Αθήνα, 1965-1968.

Εικ. 10. Αριστερά: Πολυκατοικία Μαρινάκη και Δρέττα. Ραβινέ 6, Αθήνα, 1969-1975. Μέση: Πολυκατοικία Κουστένη. Νηρηίδων 4, Αθήνα, 1971. Δεξιά: Πολυκατοικία Σακελλάριου. Αμφιτρίτης 5, Π. Φάληρο, 1971-1974.

Ακόμη, έχει επιδιωχθεί η χρήση τυπικών δομικών υλικών του τόπου μας σε μορφές με χαρακτήρα πέραν της τρέχουσας αντίληψης εντατικής εκμετάλλευσης και εμπορευματοποίησης. Χάρη στην υφή και το χρώμα εμφανών υλικών, το καθαρό σχήμα και τον ρυθμό των επιφανειών τους, τη συνεχή ζώνη φεγγιτών, που τονίζει την οριζοντιότητα και τη λεπτότητα των πλακών, αποδίδεται αναγνωρίσιμο ύφος σε μια τυπική πολυκατοικία **[Εικ. 11]**. Ευτυχής συγκυρία η μελέτη 4 κτιρίων σε συνεχόμενα οικόπεδα **[Εικ. τίτλου]**, με τη σπάνια, για τα δεδομένα της ελληνικής πόλης, ανάπτυξη ενός ενιαία σχεδιασμένου μετώπου, που ξεπερνά το μεμονωμένο κτίριο.

Εικ. 11. Πολυκατοικία Κωστόπουλου. Μιχαλακοπούλου 173, Αθήνα, 1965-1968.

Οι αρχές της οριζοντιότητας, της καθαρής δομικής γραμμής, της απλότητας, και η επεξεργασία της ισόγειας ζώνης, διακρίνουν τα κτίρια αυτά μέσα στον πυκνοδομημένο ιστό. Στα προάστια, η σύνθεση, χωρίς να

απωλέσει τον δυναμισμό της οριζοντιότητας και χωρίς να υστερεί σε απλότητα, εγγράφει ημιυπαίθριους χώρους, εκμεταλλεύεται το έδαφος και αποδίδει έργα με τη χαρακτηριστική ταυτότητα του ελληνικού μοντερνισμού του '60 [Εικ. 12].

Εικ. 12. Συγκρότημα Διαμερισμάτων Κωστόπουλου. Σαρωνίδα, 1968.

Την ίδια περίοδο προκηρύσσονται πολλοί αρχιτεκτονικοί διαγωνισμοί από φορείς του δημοσίου, δίνοντας την ευκαιρία σε νέους αρχιτέκτονες να προσεγγίσουν **σύνθετα έργα μεγάλης κλίμακας**.⁵ Με τους πρώην συμφοιτητές του Γιάννη Κανετάκη, Δημήτρη Κατζουράκη και Γρηγόρη Τσαμπέρη, ή μόνος του, βραβεύεται σε πολλούς διαγωνισμούς [Εικ. 13], υιοθετώντας το μορφολογικό λεξιλόγιο του μεταπολεμικού «διεθνούς στυλ», τις συντακτικές αρχές του φονξιοναλισμού (λειτουργικός / κατασκευαστικός κάναβος), αλλά και τη χρήση φθηνών, πρωτογενών οικοδομικών υλικών.⁶

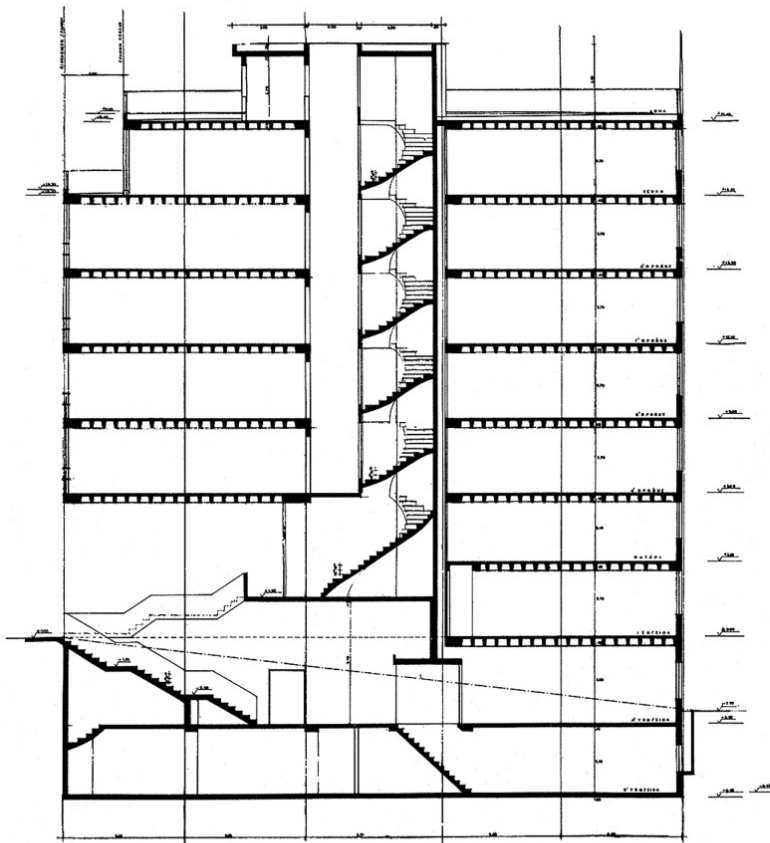
Εικ. 13. Κτίριο Σιδηροδρόμων Ελληνικού Κράτους (Σ.Ε.Κ.). Ο.Τ. Καρόλου-Ακομινάτου-Ιεροθέου-Νικηφόρου, Αθήνα. Γ΄ Βραβείο Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού, 1964. Αρχιτέκτονες: Χρήστος Αθανασόπουλος, Γιάννης Κανετάκης, Δημήτρης Κατζουράκης, Γρηγόρης Τσαμπέρης.

Το Κτίριο του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου [Εικ. 14], με ευρύ κτιριολογικό πρόγραμμα, κατασκευάστηκε σε νευραλγικό σημείο και συνιστά εμβληματικό κτίριο του Αθηναϊκού κέντρου. Στη βραβευμένη μελέτη προβλεπόταν ιδιαίτερος στατικός φορέας και στο ισόγειο εισχωρούσε ο δημόσιος χώρος. Παρότι επιβλήθηκαν στους αρχιτέκτονες πολλές τροποποιήσεις, η υλοποίηση του κτιρίου (τη γενική επίβλεψη του οποίου ανέλαβε μόνος του ο Χρήστος Αθανασόπουλος) απέδωσε την ευρηματική καμπύλη όψη με το διπλό σύστημα περσίδων: πυκνός ρυθμός λεπτών κατακόρυφων περσίδων από μάρμαρο και ενδιάμεσες οριζόντιες περσίδες αλουμινίου. Στο ισόγειο η επικοινωνία με υπόγειο και όροφο τονίστηκε με το μεγάλο βιτρώ, εμπλουτίζοντας την αρχιτεκτονική με την ιδιαίτερη παρουσία μιας εικαστικής σύνθεσης. Αργότερα, ο ίδιος εργοδότης ανέθεσε, ως όφειλε, στον αρχιτέκτονα του κτιρίου τις μεταρρυθμίσεις του 7ου ορόφου και τη διαμόρφωση της Αίθουσας Συνεδρίων.

Εικ. 14. Κτίριο Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών (Ε.Β.Ε.Α.). Ακαδημίας 7, Αθήνα, 1964-1976. Α΄ Βραβείο Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού, 1964. Αρχιτέκτονες: Χρήστος Αθανασόπουλος, Γιάννης Κανετάκης, Δημήτρης Κατζουράκης, Γρηγόρης Τσαμπέρης. Σύμβουλος αρχιτέκτων (οριστική μελέτη): Καθηγητής Ιωάννης Λιάπης.

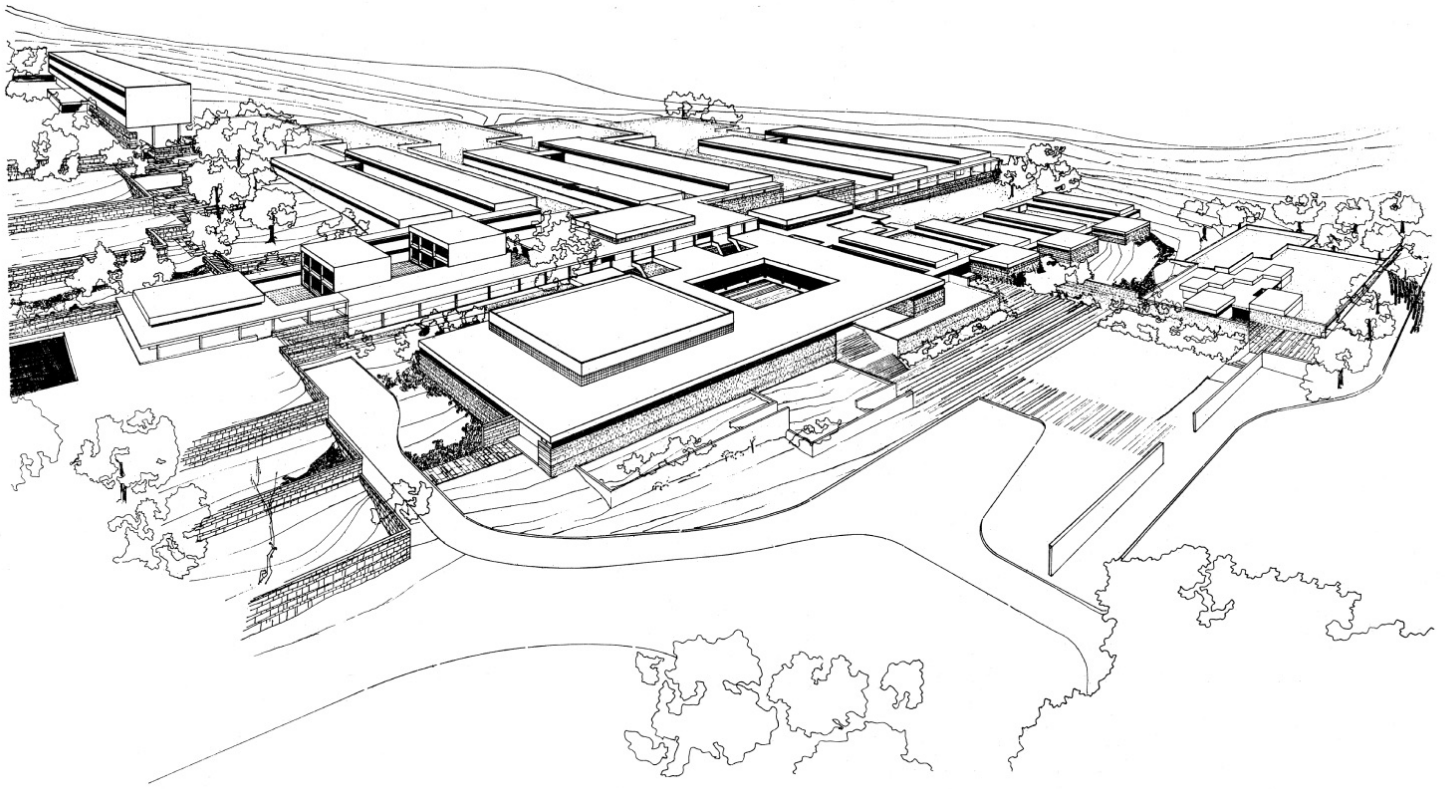
Σε ένα τυπικό κτίριο γραφείων [Εικ. 15], πολλά κατασκευαστικά ζητήματα επιλύθηκαν κατά τρόπο μη συμβατικό. Χρησιμοποιήθηκαν δοκιδωτές πλάκες, με άνοιγμα 16 μ., που στηρίζονται στα ακραία τοιχεία, σε μια προσπάθεια πλήρους απελευθέρωσης και ευελιξίας του εσωτερικού χώρου. Χάρη στους πλαστικότυπους παρέμειναν εμφανείς οι επιφάνειες του σκυροδέματος, αποκαλύπτοντας τη δομή του κτιρίου χωρίς ψευδοροφές. Η «κρεμαστή όψη» απέδωσε ένα αρμονικό και χαρακτηριστικά κομψό σύνολο.

Εικ. 15. Κτίριο Γραφείων Φιλιππίδη. Λεωφ. Συγγρού 255, Νέα Σμύρνη, 1974-1976.

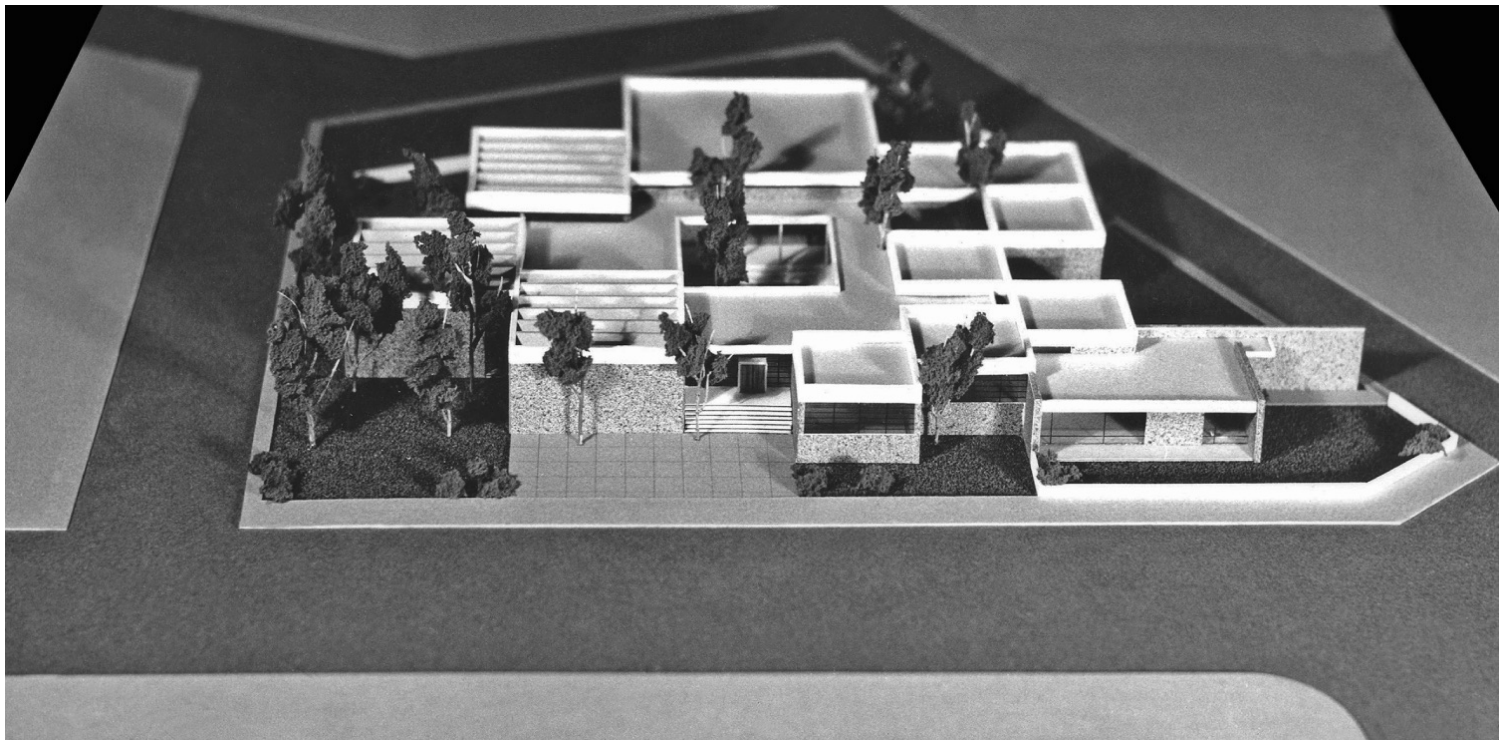
Ο Χρήστος Αθανασόπουλος, συμμετέχοντας σε πανελλήνιους και διεθνείς αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, σχεδίασε πολλά **κτίρια εκπαίδευσης και πολιτισμού**, που αποτελούν σημαντικό μέρος του αρχιτεκτονικού του έργου.

Η «ρυθμική» σύνθεση των Εκπαιδευτηρίων και του Οικοτροφείου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας στη Θεσσαλονίκη (του οποίου η μελέτη δεν ανετέθη στη βραβευμένη ομάδα Αθανασόπουλος, Κανετάκης, Κατζουράκης, Τσαμπέρης), οργανώνεται σε σχέση με έναν εκτεταμένο περίστυλο ημιυπαίθριο-υπαίθριο πυρήνα (600 μ²) και με παράλληλες πτέρυγες διδακτικών-εργαστηριακών μονάδων, προσαρμοσμένες στο έδαφος του οικοπέδου, συνδεδεμένες με στεγασμένους διαδρόμους που ακολουθούν την κλίση του εδάφους [Εικ. 16]. Το Νηπιαγωγείο και το Οικοτροφείο τοποθετούνται ανεξάρτητα. Προτείνονταν και εδώ φθηνά οικοδομικά υλικά: γυμνό μπετόν, μέταλλα και ανεπίχριστες τοιχοποιίες.⁷

Εικ. 16. Συγκρότημα Σχολικών Κτιρίων Αρσακείου Θεσσαλονίκης. Α΄ Βραβείο Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού, 1964. Αρχιτέκτονες: Χρήστος Αθανασόπουλος, Γιάννης Κανετάκης, Δημήτρης Κατζουράκης, Γρηγόρης Τσαμπέρης.

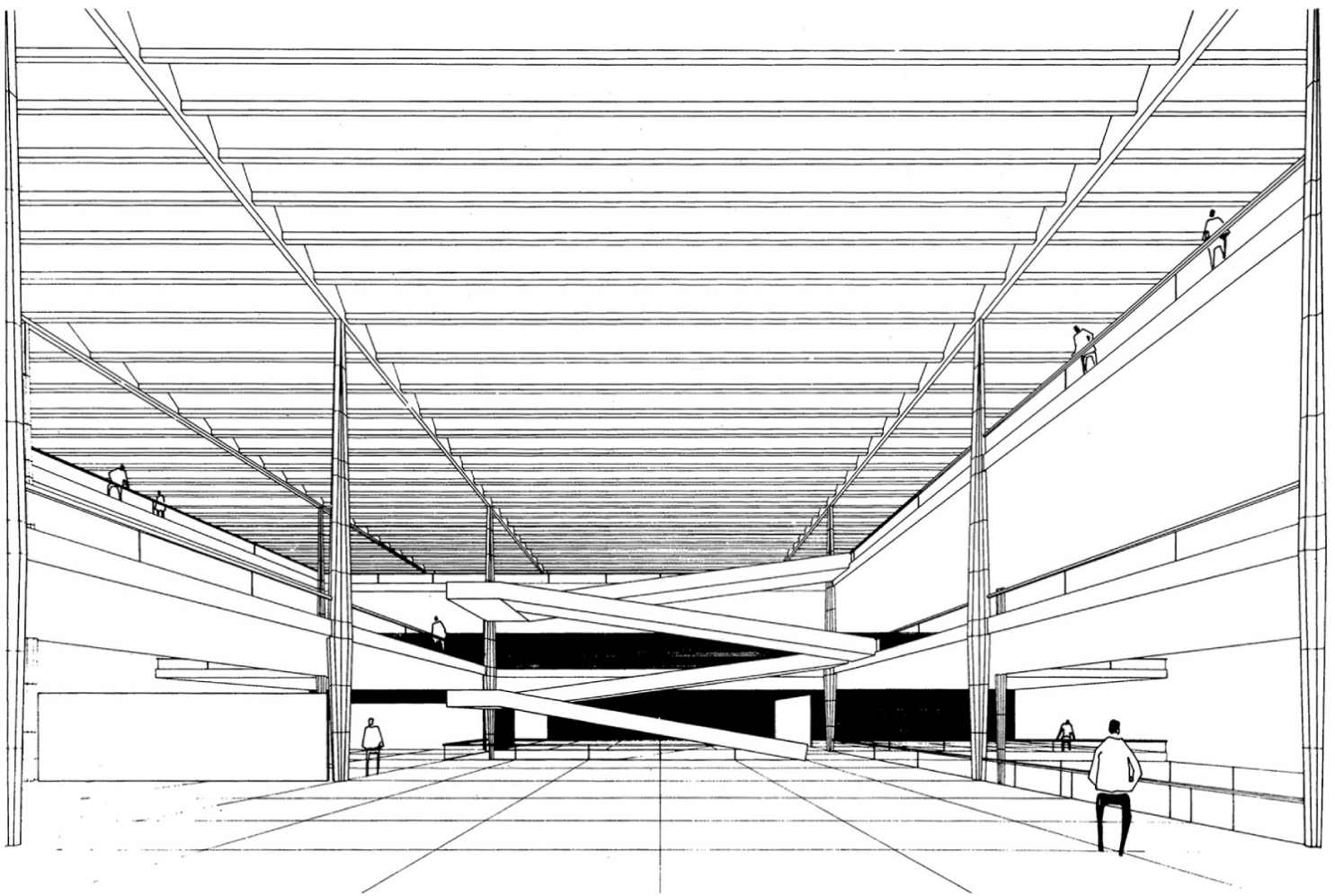
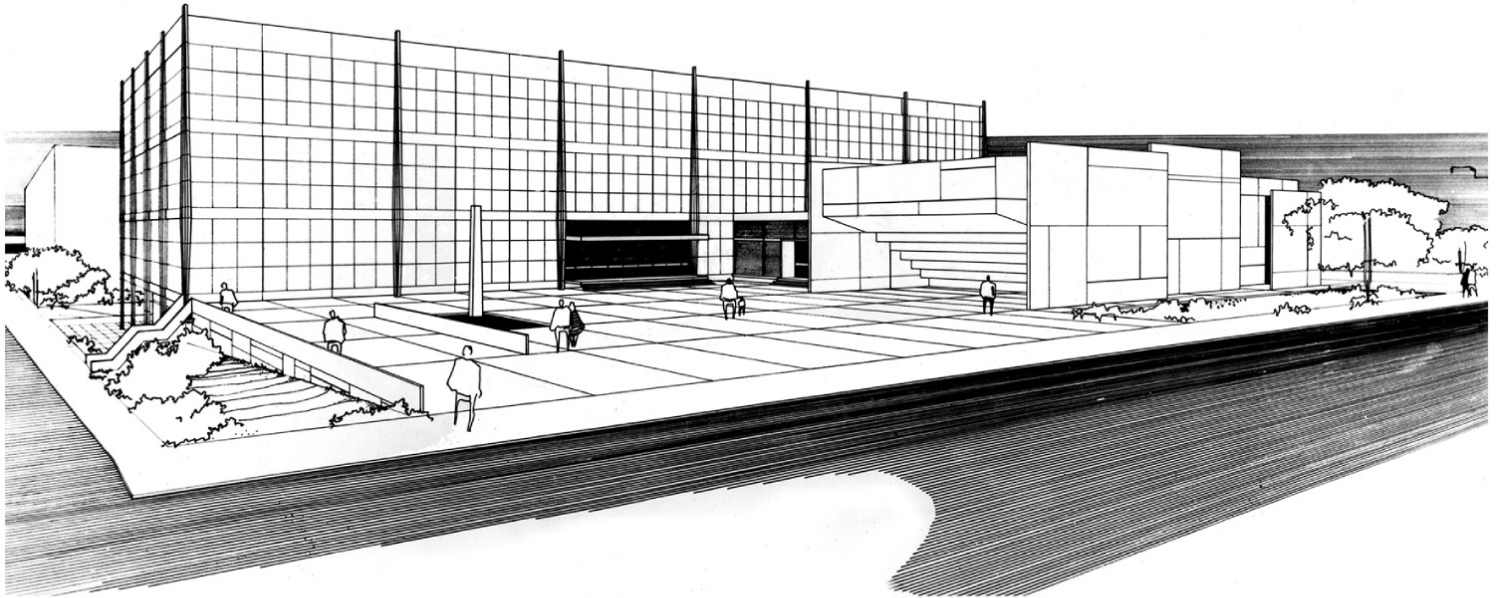
Ένα αίθριο οργανώνει τη σύνθεση της πρότασης για το Μουσείο Βυζαντινής Τέχνης στην Κομοτηνή [Εικ. 17]. Η πορεία του επισκέπτη εξελίσσεται περιμετρικά από το αίθριο ανάμεσα από ανεξάρτητες αίθουσες, και υποδηλώνεται εξωτερικά. Η πρόθεση αποφυγής επιβλητικότητας και η σχέση με τον χαρακτήρα της πόλης οδήγησαν τον αρχιτέκτονα στη διάσπαση των όγκων και την ένταξη υλικών όπως η πέτρα και το αδρό επίχρισμα.

Εικ. 17. Μουσείο Βυζαντινής Τέχνης Κομοτηνής. Συμμετοχή σε Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό, 1967.

Τα χαρακτηριστικά της θέσης του Πολεμικού Μουσείου στην Αθήνα [Εικ. 18] προέκριναν τη δημιουργία πλατείας στη συμβολή των δύο πολυσύχναστων οδών του οικοπέδου, με την τοποθέτηση του μουσείου στο βάθος και το αμφιθέατρο να προβάλλει ως ανεξάρτητο στοιχείο της σύνθεσης με γλυπτικό χαρακτήρα. Η

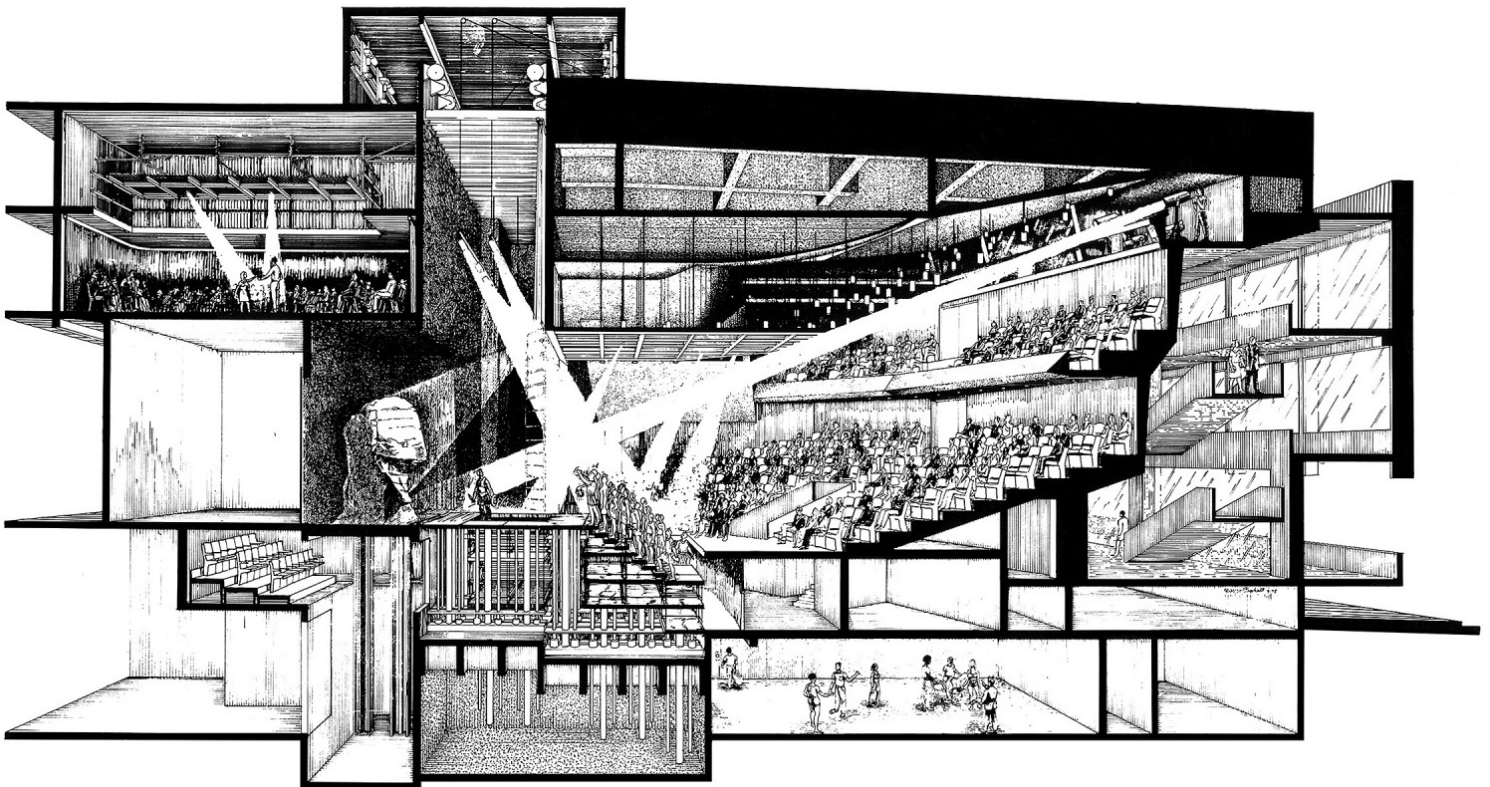
επεξεργασία των όψεων επεδίωκε αυστηρότητα και επιβλητικότητα για το μουσείο, του οποίου τα περιμετρικά υποστυλώματα σχεδιάστηκαν με ένταση και μείωση ώστε να τονιστεί το ύψος και η ραδιονότητά τους και να διασπασθεί η μονοτονία των κλειστών, επενδεδυμένων με μάρμαρο, τοίχων. Στο αμφιθέατρο πλευρικά στοιχεία καθορίζουν το περίγραμμα και τον τρόπο στήριξης, ενώ αποκαλύπτεται το βαθμιδωτό δάπεδο της αίθουσας. Στο εσωτερικό του μουσείου ο επισκέπτης κινείται σε επίπεδα, που συνδέονται μεταξύ τους με διαδοχικά εσωτερικά αίθρια, έχοντας από κάθε σημείο αντίληψη του χώρου και των εκθεμάτων.

Εικ. 18. Ιστορικό και Πολεμικό Μουσείο. Βασ. Σοφίας και Ριζάρη, Αθήνα. Έπαινος σε Πανελλήνιο Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό, 1968.

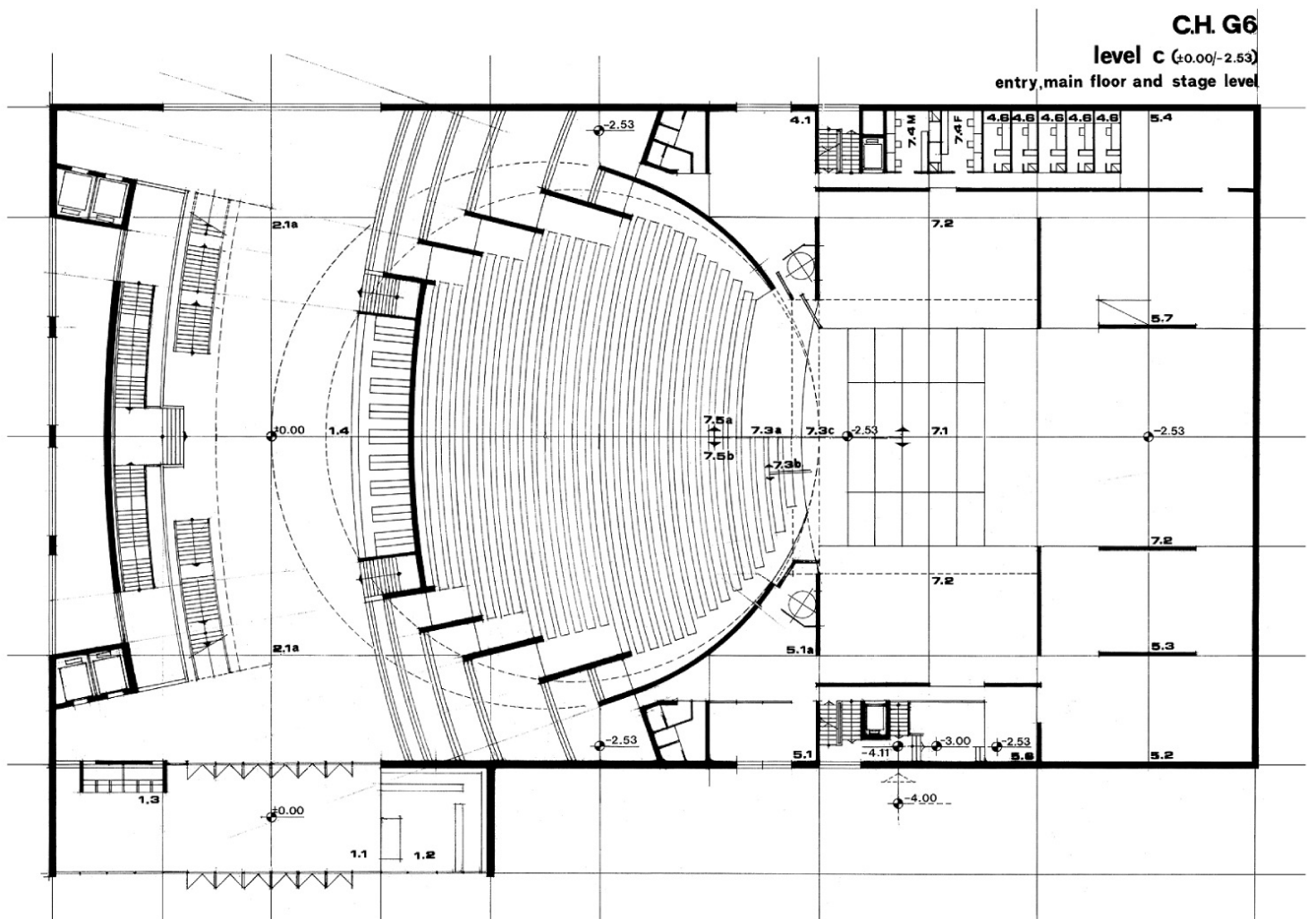
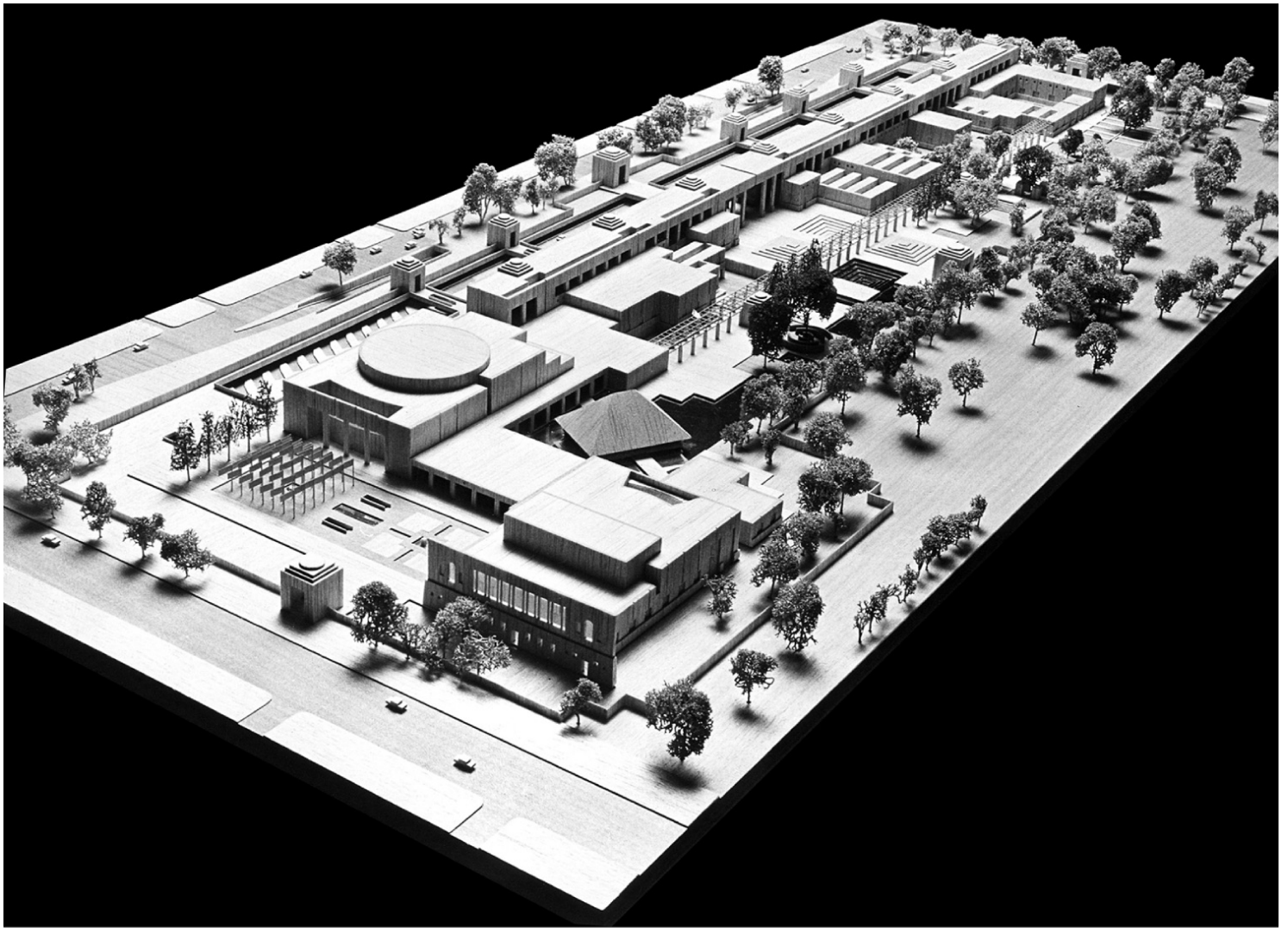
Ο **θεατρικός χώρος** απασχόλησε κατ' επανάληψη τον Χρήστο Αθανασόπουλο, τόσο σε θεωρητικό-ερευνητικό όσο και σε συνθετικό-επαγγελματικό επίπεδο. Έχει μελετήσει 6 θέατρα, και μεταξύ αυτών, η μελέτη Επέκτασης του Εθνικού Θεάτρου στην Αθήνα [Εικ. 19] καταλαμβάνει πρωτεύουσα θέση. Επρόκειτο για τη

δημιουργία σύγχρονου θεατρικού πολιτιστικού οργανισμού, που θα υποστηριζόταν με την προσθήκη στο ιστορικό κτίριο του 19ου αιώνα, έργο του Ερνέστου Τσίλλερ, ενός ακόμα Θεάτρου, ευέλικτου και μετασχηματιζόμενου (650 θέσεων), μιας Πειραματικής Σκηνης, χώρων της Δραματικής Σχολής του Εθνικού Θεάτρου με Πειραματικό Θέατρο, Γραφείων Διοίκησης και υπόγειου σταθμού αυτοκινήτων. Από τη μελέτη Αθανασόπουλου υλοποιήθηκε μόνο το υπόγειο (1983).

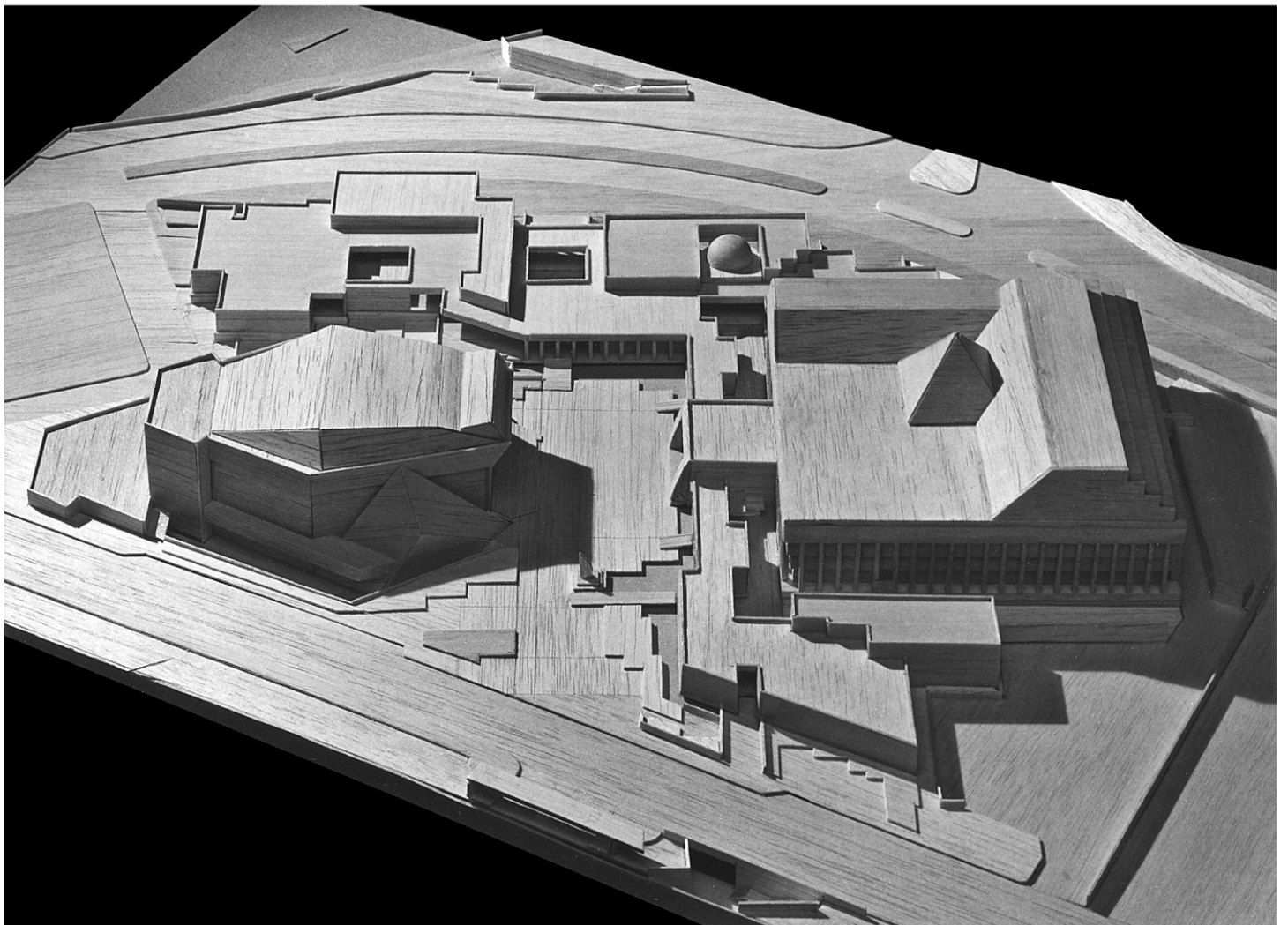
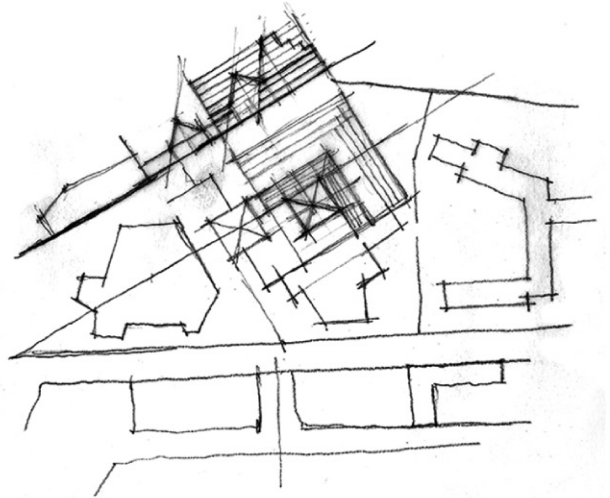
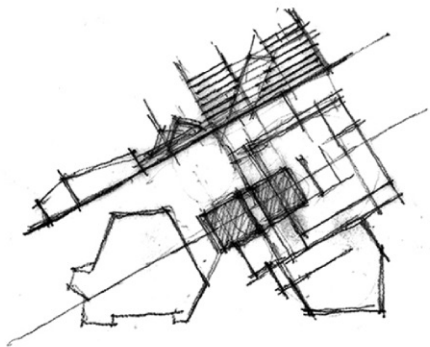
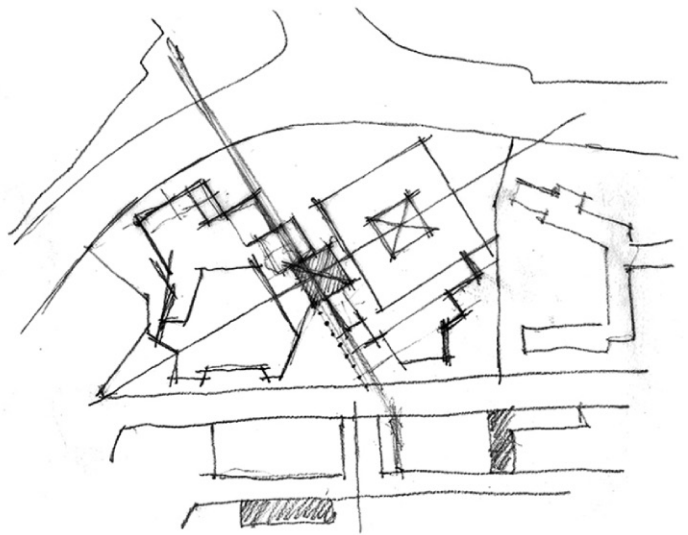
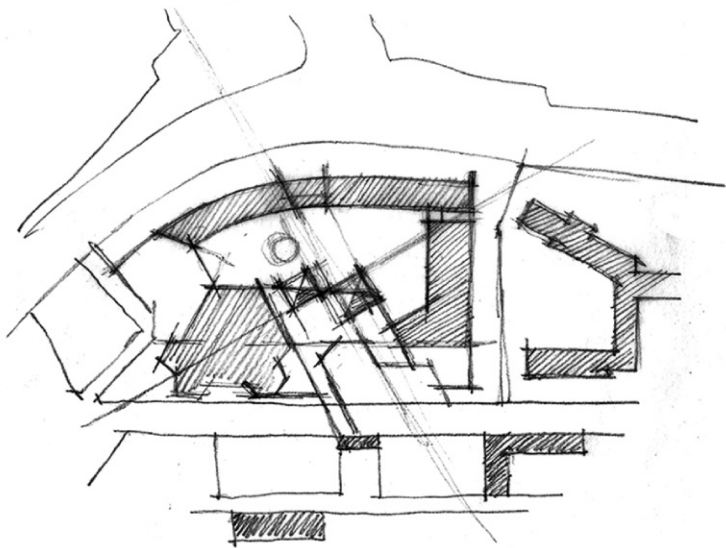
Εικ. 19. Επέκταση Εθνικού Θεάτρου (διαμόρφωση σε Θεατρικό Κέντρο). Ο.Τ. Αγ. Κωνσταντίνου-Κουμουνδούρου-Σατωβριάνδου-Μενάνδρου, Αθήνα, 1976-1983. Σύμβουλος μηχανολόγος-ηλεκτρολόγος μηχανικός (θέματα ακουστικής και τεχνολογίας σκηνης): Καθηγητής George Izenour (Yale University).

Λίγο αργότερα (1986), συνεργαζόμενος με τον Αλέξανδρο Τομπάζη στον διεθνή διαγωνισμό για το «Εθνικό Κέντρο Τεχνών 'Indira Gandhi'», θα σχεδιάσει την Αίθουσα Συνουλιών και το Εθνικό Θέατρο, δύο χώρους υψηλών προδιαγραφών και ειδικών λειτουργικών και κατασκευαστικών απαιτήσεων [Εικ. 20].

Εικ. 20. Εθνικό Κέντρο Τεχνών «INDIRA GANDHI». Νέο Δελχί, Ινδία. Γ΄ Βραβείο Διεθνούς Αρχιτεκτονικού Διαγωνισμού, 1986. Αρχιτέκτονες: Χρήστος Αθανασόπουλος (Αίθουσα Συναυλιών, Εθνικό Θέατρο), Αλέξανδρος Τομπάζης.

Η συνθετική διερεύνηση μεγάλων, πολυσύνθετων, ειδικών ή/και πολλαπλών χρήσεων χώρων συνάθροισης κοινού, άγγιξε έναν μέγιστο βαθμό πολυπλοκότητας και δυσκολίας στην πρόταση στον Διεθνή Διαγωνισμό (με τις 524 συμμετοχές!) για την «Bibliotheca Alexandrina» (με σύμβουλο τον Ιωάννη Δεσποτόπουλο). Το εκτεταμένο συγκρότημα περιελάμβανε, εκτός από τη Βιβλιοθήκη, Πολιτιστικό Κέντρο, Σχολή Βιβλιοθηκονομίας, επέκταση υφιστάμενου Συνεδριακού Κέντρου, πολλούς βοηθητικούς χώρους, και απαιτούσε επίλυση πλήθους λειτουργικών, κατασκευαστικών, μορφολογικών, συμβολικών θεμάτων **[Εικ. 21]**.

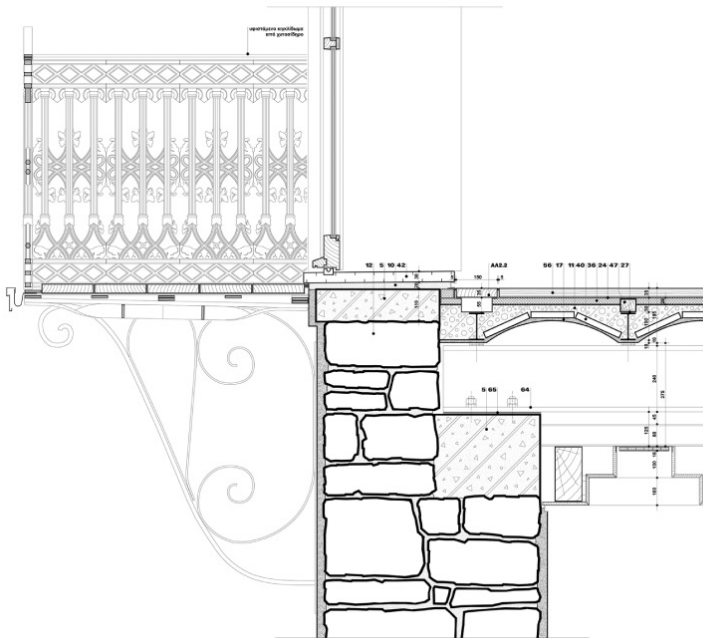
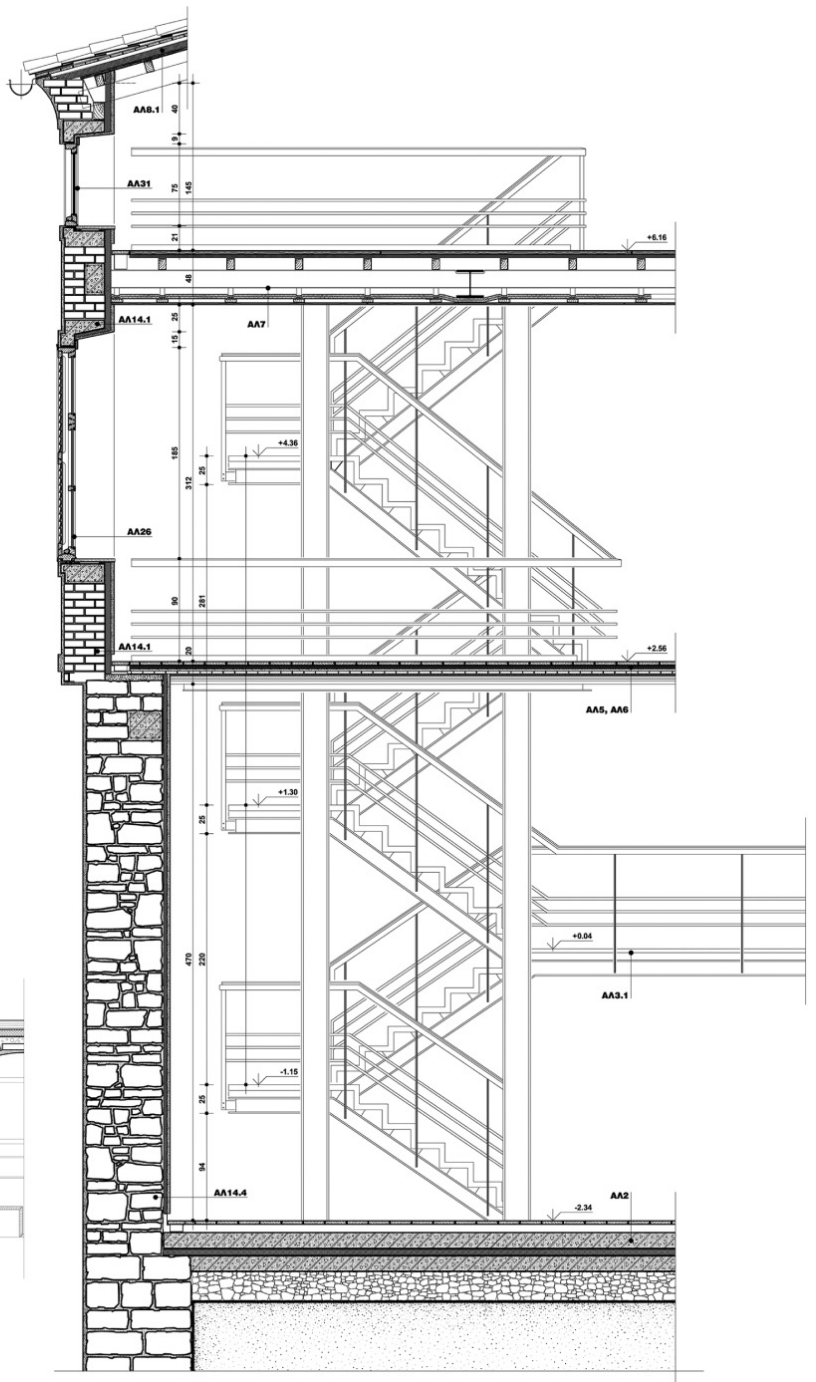
Εικ. 21. Εθνική Βιβλιοθήκη «BIBLIOTHECA ALEXANDRINA». Αλεξάνδρεια, Αίγυπτος. Συμμετοχή σε Διεθνή Αρχιτεκτονικό Διαγωνισμό, 1989. Αρχιτέκτονες: Χρήστος Αθανασόπουλος, Γιώργος Αθανασόπουλος. Σύμβουλος αρχιτέκτων: Καθηγητής Ιωάννης Δεσποτόπουλος.

Στην πρόταση για συγκρότημα Συνεδριακού Κέντρου και Τουριστικών Εγκαταστάσεων στα Άβδηρα [Εικ. 22], διατάσσοντας ένα ανοιχτό-ελεύθερο δίκτυο κυκλοφορίας στο τοπίο, αναπτύσσει συνεδριακούς χώρους (500-800 άτομα), ξενοδοχειακή μονάδα (300-320 κλινών) και χώρους κοινωνικών, ψυχαγωγικών εκδηλώσεων.

Εικ. 22. Συγκρότημα Συνεδριακού Κέντρου και Τουριστικών Εγκαταστάσεων. Άβδηρα Ξάνθης, 1992-1993. Αρχιτέκτονες: Χρήστος Αθανασόπουλος, Γιώργος Αθανασόπουλος (στο πλαίσιο Ερευνητικού Προγράμματος).

Μεγάλο τμήμα του αρχιτεκτονικού έργου του Χρήστου Αθανασόπουλου καταλαμβάνουν οι **αποκαταστάσεις κτιρίων**, τομέας όπου συναντώνται η έρευνα, η πράξη και η διδασκαλία. Είναι ιδιαίτερα ευθαρρυντικό, που χάρη στη λεπτομερή μελέτη και προσεκτική επίβλεψη της αποκατάστασης, επαναχρησιμοποιείται το Δημοτικό Θέατρο «Απόλλων» του Πύργου Ηλείας, κτίσμα του 1878, έργο του Ερνέστου Τσίλλερ. Το Κτίριο Στάλιου, χαρακτηρισμένο διατηρητέο μνημείο του 19ου αιώνα στο ιστορικό κέντρο της Ξάνθης, επρόκειτο να στεγάσει, σύμφωνα με την εξαιρετική μελέτη Αξιοποίησης-Ανακαίνισης του γραφείου Αθανασόπουλου, την Κοσμητεία και πολιτιστικές δράσεις της Πολυτεχνικής Σχολής του Δ.Π.Θ. Αν και το έργο δεν έχει πραγματοποιηθεί, πρέπει να τονιστεί η σημασία τέτοιων παραδειγματικών εφαρμογών, που ενσωματώνουν εξαντλητική μελέτη της κατάστασης του υφιστάμενου κτίσματος, εύστοχη εκτίμηση των δυνατοτήτων ένταξης νέων κατασκευών και χρήσεων, μετά γνώσεως επισκευή του και εν τέλει συνεπή αποκατάσταση, με σεβασμό στη μορφολογία και την οικοδομική του [Εικ. 23].

Εικ. 23. Αξιοποίηση-Ανακαίνιση Διατηρητέου Κτιρίου Στάλιου (ιδιοκτησίας Δ.Π.Θ.). Ελευθ. Βενιζέλου και Αγ. Γεωργίου, Ξάνθη, 2002-2005. Αρχιτέκτονες: Γιώργος Αθανασόπουλος, Γιάννης Αθανασόπουλος. Σύμβουλος αρχιτέκτων: Χρήστος Αθανασόπουλος.

Ολοκληρώνοντας την παραπάνω επιλεκτική και σύντομη παρουσίαση, θα πρέπει, για μια ακόμη φορά, να τονίσουμε την πολύτιμη συμβολή του Χρήστου Αθανασόπουλου στο ακαδημαϊκό και το αρχιτεκτονικό πεδίο. Στον ακαδημαϊκό χώρο είχαμε την καλή τύχη να τον γνωρίσουμε από κοντά, να συνεργαστούμε μαζί του και να επωφεληθούμε από τις γνώσεις και την εμπειρία του. Όσον αφορά, όμως, το μελετημένο και εφαρμοσμένο αρχιτεκτονικό έργο του Χρήστου Αθανασόπουλου, τούτο το γνωρίσαμε πρόσφατα, για πρώτη φορά σε όλη την έκτασή του -έχοντας υπόψη μας μόνο κάποιες σποραδικές δημοσιεύσεις- με αφορμή την παρουσίασή του στην εκδήλωση αναγόρευσης τού αρχιτέκτονα-δάσκαλου ως Επίτιμου Διδάκτορα του Τμήματός μας. Είναι τότε που φάνηκε, με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο, η ανάγκη να αφιερώσουμε λίγο από τον πολύτιμο χρόνο μας στην ανακάλυψη και ανάδειξη της καλής σύγχρονης αρχιτεκτονικής που προϋπήρξε στον τόπο μας, όπως αυτή που σχεδίασε και έχτισε ο Χρήστος Αθανασόπουλος. Μιας αρχιτεκτονικής μετρημένης και δυνατής, αλλά συνήθως αόρατης, συμπιεσμένης κάτω από το φορτίο τής φρενήρους εναλλαγής των κάθε λογής εικόνων της αρχιτεκτονικής τού καιρού μας.

¹ Προβλήματα που είχαν επισημάνει εκπαιδευτικοί και επαγγελματικοί φορείς των αρχιτεκτόνων. Βλ. Δ. Φιλιππίδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1984, σσ. 334-336.

² Σ. Τσιράκη, «Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας. Στον διδακτικό δρόμο ενός 'μεσογειακού μοντερνισμού'», στο Αιμιλία Αθανασίου, Λίνα Δήμα, Τίνα Καραλή (επιμ.), *Η επιστροφή του μοντέρνου. 25 χρόνια Ελληνικό DOCOMOMO*, Αθήνα 2018, σσ. 161-177.

³ Η μελέτη των επιμέρους συγκροτημάτων ανατέθηκε σε διαφορετικά αρχιτεκτονικά γραφεία, με στόχο την αποφυγή μονοτονίας και ένα περιβάλλον με αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Βλ. Δ. Φιλιππίδης, «Πολεοδομική και αρχιτεκτονική έκφραση», στο: «Ο νέος τρόπος ζωής. Το πείραμα της ΕΚΤΕΝΕΠΟΛ στη Θράκη», Δ. Φιλιππίδης (επιμ.), *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τχ. 19, 1985, σσ. 174-191.

⁴ Στο ίδιο, σ. 192.

⁵ Τότε, παρατηρούνται και συμπράξεις σε ολιγομελείς ομάδες νέων συνομήλικων αρχιτεκτόνων -και επομένως ισότιμων μεταξύ τους-, οι οποίοι διακρίθηκαν παρουσιάζοντας εξαιρετική δουλειά, σε εφαρμογή νέων ιδεών που είχαν πρωτοδοκιμάσει στη Σχολή. Βλ. Τ. Μπίρης, Σ. Γιαμαρέλος, *Αχαρτογράφητα Ρεύματα. Μια συζήτηση για την αρχιτεκτονική και τη διδασκαλία της και το δίπολο Μοντέρνου-Μεταμοντέρνου στη Σχολή Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., 1974-2000*, Αθήνα 2015, σσ. 185-186.

⁶ Π. Τσακόπουλος, *Αναγνώσεις της ελληνικής μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής*, Αθήνα 2014, σ. 339.

⁷ Στο ίδιο, σ. 343.

Όλες οι εικόνες των έργων του αρχιτέκτονα προέρχονται από το προσωπικό του αρχείο και παραχωρήθηκαν από τον Γιάννη και τον Γιώργο Αθανασόπουλο, τους οποίους και ευχαριστούμε θερμά.

Εικόνα τίτλου: Το συνεχές, καμπύλο μέτωπο τεσσάρων εν επαφή πολυκατοικιών επί της οδού Μιχαλακοπούλου (αριθμ. 167, 169, 171, 173), σχεδιασμένες από τον Χρήστο Αθανασόπουλο στο διάστημα 1968-1973 [φωτ. Πάνος Εξαρχόπουλος, Οκτώβριος 2020].

Η παρούσα δημοσίευση αποτελεί επεξεργασμένη μορφή τού Επαίνου (Laudatio) για τον Χρήστο Αθανασόπουλο, Δρ Αρχιτέκτονα Μηχανικό και Καθηγητή Δ.Π.Θ., κατά την Τελετή Αναγόρευσής του ως Επίτιμου Διδάκτορα του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης (Ξάνθη, 25 Φεβρουαρίου 2016), τον οποίο εκφώνησε η εισηγήτρια Ε. Αμερικάνου.